
ДИЈАЛЕКАТ - ДИЈАЛЕКАТСКА КЊИЖЕВНОСТ

3

ЛЕСКОВАЧКИ КУЛТУРНИ ЦЕНТАР
ЛЕСКОВАЦ

ДИЈАЛЕКАТ – ДИЈАЛЕКАТСКА КЊИЖЕВНОСТ

Зборник радова са научног скупа одржаног у Лесковачком културном центру
18. децембра 2010. године

Издавач

Лесковачки културни центар

Уређивачки одбор

др Радмила Жугић – научни саветник, проф. др Стана Смиљковић,
проф. др Јордана Марковић, проф. др Жарко Бошњаковић,
мр Станислав Станковић, Драган Радовић

Одговорни уредник

др Радмила Жугић – научни саветник Института за српски језик САНУ

За издавача

Слађана Младеновић, директор

Технички уредник

Горан Јовић

Превод са француског

Ненад Стаменковић

Штампа

Fileks, Лесковац

Тираж

300 примерака

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.163.41'282.3(082)

821.163.41-3:398(082)

НАУЧНИ скуп Дијалекат - дијалекатска
књижевност (Лесковац) (2010)

Дијалекат - дијалекатска књижевност :
[зборник радова са научног скупа одржаног у
Лесковачком културном центру 18. децембра
2010. године / одговорни уредник Радмила
Жугић]. - Лесковац : Лесковачки културни
центар, 2011 (Лесковац : Fileks). - 326
стр. : илустр. ; 24 cm

Тираж 300. - Стр. 5: О зборнику Дијалекат -
дијалекатска књижевност (2011) / уредник. -
Напомене и библиографске референце уз текст.
- Библиографија уз сваки рад. - Résumé.

ISBN 978-86-82031-24-6

а) Српски језик - Призренско-тимочки говори
- Зборници б) Српска народна књижевност -
Зборници

COBISS.SR-ID 187432716

САДРЖАЈ

О овом броју	5
Радмила Жугић: Резултати и перспективе истраживања призренско-тимочких говора	9
Стана Смиљковић: <i>Речник говора јужне Србије</i> проф. др Момчила Златановића – извор народног говора	28
Јордана Марковић: Функције апострофа	31
Сандра Шаре и Станислав Станковић: О феномену лингвизма међу србијском академском филолошком елитом	46
Љубиша Рајковић – Кожељац: Осврт на <i>Тимочки дијалекатски речник</i> Јакше Динића	55
Радмила Жугић: Микротопоними доњег тока слива Јабланице мотивисани ратарством и сточарством	61
Жарко Бошњакловић и Иван Књиџар: Неки од прагматичких и естетских ставова македонске националне мањине у Србији о македонском и српском језику	72
Голуб Јашовић: Дијалектизми у књизи <i>Кратке косовске каже</i> Новице Китића	83
Дијана Црњак: Називи кухињског намјештаја у Лијевчу Пољу и Жупи	93
Нада Торлак: Језик медија: стандардни говор и дијалекти	102
Марина Јањић: Говор младих Врањанаца: од дијалектизама до англицизама	109
Гордана Драгин: Из синтаксе хронике <i>Село Сакуле а у Банату</i> Зорана Петровића	115
Данка Урошевић: Досадашња испитивања хипотактичких структура у призренско-тимочким говорима	123
Бранкица Марковић: О употреби неких спацијалних предлошко-падежних конетрукција у говору староседелаца Новог Сада	134
Марина Николић: Настава језика и дијалекат	143
Биљана Савић: Из коларске терминологије Великог Блашка код Бањалуке	154
Марина Спасојевић: Из фитонимије ресавског краја (коровска флора)	166
Драгана Радовановић: <i>Грех њене маме</i> – између дијалекта и стандарда	173
Мирјана Петровић – Савић: Терминологија родбинских односа насталих склапањем брака (област Рађевина)	181
Радмила Жугић: Сродствени термини у микротопонимији доњег тока слива Јабланице	190
Данијела Станић и Јелена Јанковић: Називи за боје у <i>Речнику српских говора Војводине</i>	194
Милица Стојановић: Лексикографски поступци у речницима Јакше Динића	212
Наташа Миланов: О Речнику пиротског говора Н. Живковића	221
Драгана Цвијовић и Ивана Маринковић: Антрополошка лексика у двама дијалекатским речницима	230
Радмила Жугић: Дијалекатски речници југоисточне Србије и њихова применљивост у српској лексикографији	241
Тихомир Петровић: Језик и стил школске лектире	251
Никола Цветковић: Поетика завичаја и завичајности, језик и фолклор	262
Љубиша Рајковић – Кожељац: Зажени се камена девојка (Одлике неких басми и бајања у средњем Тимоку)	280
Сунчица Денић: Дијалекатска књижевност југа Србије	287
Дејан Крстић: Дијалекат као маркер торлачког идентитета	295
Иван Ивановић: О дијалекатској књижевности	314
Тања Милосављевић: Дијалекатски текстови као могућа основа литерарног казивања	319

НАЗИВИ ЗА БОЈЕ У РЕЧНИКУ СРПСКИХ ГОВОРА ВОЈВОДИНЕ*

Апстракт: У раду је спроведена семантичка, творбена и етимолошка анализа назива за боје у шумадијско-војвођанском и смедеревско-вршачком дијалекту. Издвојена је специфично дијалекатска и покрајинска лексика и тематски је разврстана грађа сталних спојева са придевима који означавају боје. Као извор грађе коришћен је *Речник српских говора Војводине* Матице српске.

Кључне речи: семантика, творба, етимологија, покрајинска лексика, стални спојеви.

Циљ овог рада јесте семантичка и творбена анализа назива за боје, ексцерпираних из 9 свезака *Речника српских говора Војводине*. Даћемо подробну етимолошку анализу. У раду ћемо се задржати на диференцијацији дијалекатске у односу на стандардну лексику лексичко-семантичког поља назива за боје. Као контролни речник за стандардну лексику користимо *Речник Матице српске*. Покушаћемо да утврдимо колико је Речник СГВ диференцијалан у односу на речнике стандардног језика и колико је терен Војводине са својим дијалектима (шумадијско-војвођанским и смедеревско-вршачким) семантички богат у домену назива за боје. За дијалекатске и покрајинске речи тражићемо еквиваленте у стандардном језику и у оквиру сликарске терминологије. Посебну пажњу посветићемо лексичко-семантичким спојевима у различитим терминологијама. У оквиру тог задатка одредићемо проценат заступљености базичних придева за боје у односу на укупан корпус. На крају навешћемо табеларни однос свих лексема које означавају боју у односу на њихове колористичке вредности у појединим областима спектра.

На основу ексцерпираних грађа из Речника СГВ приметили смо да је на овом разуђеном дијалекатском терену у употреби велики број променљивих и непроменљивих придева који означавају боје¹. Променљиве придеве поделићемо на просте, изведене и сложене, потом ћемо одредити свим изведеним придевима тип основе (придевска или именичка), а затим ћемо извршити семантичку поделу придева са именичком основом. Представићемо све непроменљиве придеве, затим именице које означавају неку боју или средство за бојење и синтагме, тј. називе за боју који добијају пуно значење тек у синтагматском споју.

* Овај рад је настао као резултат истраживања на пројектима 148005 *Лингвистичка истраживања савременог српског језика и израда Речника САНУ* и 148004 *Етимолошка истраживања српског језика и израда Етимолошког речника српског језика*, које у целини финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

¹ Регистровали смо лексикографски пропуст у дефинисању придева који означавају боје. У описним речницима овакви придеви се дефинишу „који има + колористичко својство придева“, а у Речнику СГВ дато је само колористичко својство ентитета, тако да се такав тип дефиниције може односити и на именице.

1. Прости придеви: *бео, жуто, зелен, модар, мрк, плав, риђ, сив, смеђ, сур*.

2. Изведени придеви настали суфиксацијом, од придевске основе: *алев, бордовски, браонски, дораст, драпов, драпски, драпцки, жућкаст, зеленкаст, лилав, лилавски, лиласт, пиргав, пиргаст, плавичаст, риђаст, розал, розан, розли, розликаст, рујан, румен, тегецки, фрески*.

3. Изведени придеви настали суфиксацијом, од именичке основе: *алатаст, бадемаст, бакрен, броћаст, вугаст, гарав, голубији, граораст, гравораст, граорски, доратаст, дувањски, жераст, зељаст, златан, зивтосан, кафаст, кестењав, кулашаст, лугав, млечан, мраморан, мургаст, пепељав, пепељаст, плаветан, сиркаст*.

4. Непроменљиви придеви: *бордо, браон, грао, драп, дроћ, каки, кармин, крем, лила, роза, рози, розла, розо, тегет, теракот, фрес*.

5. Именице: *бронза / бронс / бронса, верзило / версило, вишњица, вранило, гаравило, жар, жутило, кармин, плаветнило, руменило*.

6. Синтагме: *голубија боја, дрећа боја, трула вишња, лонац плава, месо боја, милитарска боја, тело фарба, миш-прди-фарба*.

Творбена анализа назива за боје

Ексерпирали смо укупно 11 сложеница, насталих слагањем односно композицијом. Разврстаћемо их на именичке и придевске сложенице:

а. Именичке сложенице²: *вешплав* м „павило за испирање рубља“³, *вашплāv*, *вошплав*, *вешпло* с; *жутопѣрка* ж риб „бодарка“; *жутолѣж* м шал „назив за врсту птице која је говорнику непозната“; *златовез* м „вез златним нитима“; *плавоноса* ж „врста рибе *Abramis vimba*“;

б. Придевске сложенице: *аљирвен* „ружичаст“; *браонирвенкаст*; *жутозеленкаст* „који је са жутом нијансом зелене боје“; *зимзелен* „који је и зими зелен“; *зинзелѣн* м; *полузелен* „несазрео, полузрео“.

Закључујемо да постоје два творбена типа именичких сложеница: придевска основа + именица (*жутопѣрка*, *жутолѣж*, *златовез*, *плавоноса*) и именичка основа + придев (*вешплав* / *вашплāv* / *вошплав* / *вешпло*). Међу придевским сложеницама региструјемо три типа: придевска основа + придев (*аљирвен*, *браонирвенкаст*, *жутозеленкаст*), именичка основа + придев (*зимзелен*) и један пример (*полузелен*) са формантом *полу-*, коју је Клајн сврстао у префиксе (Клајн I: 81).

Забележили смо такође лексеме, које су настале конверзијом односно претварањем једне врсте речи у речи друге врсте. Иако је конверзија најмање плодан тип творбе (Клајн II: 379), ми смо ексерпирали укупно 17 лексема, које су настале од 12 придевских основа и 1 именичке основе. Ове лексеме настале су супстантивизацијом (поименичењем), адјективизацијом (попридевљењем) и адвербијализацијом (поприложењем).

² Поменућемо да у овом поглављу нисмо навели назив цвета *зеленкада* ж „нарцис, *Narcissus*“, јер је он од турског *zerinkadā* а ово од персијске сложенице *zerrīn kadeh* „златни пехар“, уп. Skok 3: 648b–649a.

³ Наша реч *вешплав* потиче од нем. *Waschblau*, *Wäscheblau*, где је *waschen* „прати“, *Wäsche* „оно што се пере, рубље“ и *blau* „плав“; средство за избељивање рубља, којим оно добива плавкаст одсјај, а почело се примењивати у XVIII–XIX веку.

а. Супстантивизацијом су се развиле лексеме: од придева *бео* имамо *бѣла* ж паст „бела крмача“, „бела кобила“, „бела крава“, „бела овца“, *бѣле* пл „митолошка бића, виле“: Много се и сад верује у виле, које се замишљају као зле и веома осветољубива бића, па се избегава да се помене њихово име и обично их зову еуфемистички: »беле«, »лепе«, »милостиве«; *бела* ж „народна ношња из Крашова“, *бѣло* с „бело рубље; венчаница“; *врап* „црн“ > *вра́на* ж „црна кобила“; *врапа* м зоол „Corvus cornix“; *гара́в* „који је боје гари, црн, црнпураст“ > *га́рава* „крава црне длаке“; *дора́ст* паст „тамнориђ, мрк (о коњу)“ > *дора́ста* ж „кобила тамнориђе, мрке боје“; *зе́лен* > *зе́лен* ж/м „коренасто зачинско поврће; боја у картама, пик“; *ри́ђ* „који је боје рђе, црвеножут; који има црвенкасту косу (браду, бркове)“ > *ри́ђа* м „коњ риђе длаке“; *ри́ђа* ж „кобила риђе длаке“; *си́в* > *сива* „врста овце са сивом главом“; *сур* > *сура* ж „назив за овцу пепељастосиве вуне“.

б. Адјективизацију бележимо само у једном примеру: од именице *ка̀рми́н* „светлоцрвена боја“ настала је лексема *кармин* м „козметичко средство (обично црвене боје) које се употребљава за мазање усана, руж“, а затим и непроменљиви придев *ка̀рми́н* „светлоцрвен“.

в. Адвербијализацијом настале су следеће лексеме: од придева *пла́в* добијен је прилог *плаво* „плавом бојом, у плавој боји“; од непроменљивог придева *рози* „ружичаст“ добијен је прилог *рози*. Од придева који означавају светлину имамо два примера: *блѣд* > *блѣдо* и *ја́рак* „упадљив, светао, жив (о боји)“ > *ја́рко* „сјајно, светло“.

Бабић сматра да „Preobrazba se ne može smatrati pravom tvorбом jer riječ mijenja samo svoje gramatičko obilježje, a djelimično i svoje značenje, ali ne djelovanjem tvorbenog elementa“ (Babić 1986: 37), међутим ми смо уочили лексеме, које поред промене функције добијају потпуно ново значење, нпр. од придева *бео* настала је именица из пастирске терминологије *бѣла* са више значења „бела крмача; кобила; крава; овца“, затим именица *бѣло* „бело рубље; венчаница“ и митолошка именица у плуралу *бѣле* „виле“; или од придева *зе́лен* развила се именица *зе́лен* ж у значењу „коренасто зачинско поврће (мрква, першун и сл.)“, од које се даље суфиксацијом деривирају нове лексеме (*зелениш*, *зеленило*). Као што се да приметити, конверзијом се најчешће добијају термини из зоонимије и зоологије, због боје длаке или перја. Називи за боје имају своју архисему, као код придева *бео* архисема је појам ‘бела боја’, и она је извор добијања нових значења и нових изведеница које су повезане у једном творбеном систему.

Називи који су настали деривацијом (суфиксацијом и префиксацијом) су класификовани у следећем поглављу, које се тиче порекла назива.

Порекло⁴

Поделићемо сву ексцерпирану грађу на називе словенског, турског, латинског, италијанског, француског, немачког и енглеског порекла, а на крају забилиježили смо два примера са различитим тумачењима и један нејасне етимологије.

⁴ Легенда: ● прости називи, ◆ изведени називи, ■ непроменљиви придеви и • изведенице.

1. Називи словенског порекла:

а. Прости називи:

• *бео, бела, бѣло* је свесловенски придев настао од прасловенског корена **bělъ* „бео“, а који је индоевропског порекла (Skok 1: 152-155 s.v. *bio / bijel*; SP 1: 238; ЭССЯ 2: 79-81 s.v. **bělъ(jь)*; ЕРСЈ 2: 147-151). На тлу Војводине, од тог придева забележили смо следеће изведенице:

• придеви: *беличаст*, -а, -о; *бељаст*, -а, -о „беличаст“; *белкаст*, -а, -о, *бељкаст*, -а, -о „исто“; сложенице: *белѡкос*, -а, -о „сед“; *белѡног*, -а, -о „белих ногу (о коњу)“; *белѡпут*, -а, о „светлог тена“; *белѡреп*, -а, -о „белог репа“; *белосвѣцки*, -а, -о „који је из туђине; који је ниског морала“; *белѡтрб*, -а, -о „белог трбуха (о животињи)“;

• именице: *белава* ж „бела овца; крава; кобила“; *белѡнце* с; *белѡнчевина* ж пчел „полне ћелије трута“; *белѡњак* м „беланце“; *белац* / *бељац* м „белац; коњ беле длаке“; *бѣлача* ж „крмача беле длаке“; *белило* с „средство за бељење рубља, лица“; *бѣлѣља* ж „жена која бели платно“; *белина* ж „белина; бело месо (груди у птица и перади); бело грожђе“; *бѣлине* ж „млечни производи“; *бѣлица* ж „пшеница; бела шљиве; трешња; бела крава; белоглава овца; ситна бела риба“; *бѣлка* ж „бела овца; крава; куја“; *бѣлов* м „сватовски војвода; човек светлог тена и косе; пас беле длаке“; *бѣлѡвка* ж „удата младожењина сестра у свадби“; *бѣлоња* м „бео нераст; во“; *бѣлуга* ж „бела крава“; *бѣлуша* ж „бела крава; овца; бела трава“; *бѣлушѡн* м „дете светле косе и тена; младунче светле длаке или перја“; *беља* м „бео во; крмача; пас; младунче“; *бѣлѡн* м „бео ован“; *бѣлѡрица* ж „ситна бела риба“; *бѣљача* ж „бела кобила; ваш“; *бѣлѣвина* ж „спољни мекши део дрвета (између коре и сржи)“; *бѣљуга* ж „бела крмача“; *бѣљуга* ж „земљиште лошег квалитета“; *бѣљуља* ж „бела крмача“; *бѣлутѡк* (акц. ?) м „бели камен“; *бѣљуша* ж „бела кобила“; *бѣлица* ж „врста шљиве“; сложенице: *белѡбез* м „хлор за бељење рубља“; *белѡбруца* м/ж „човек седе косе и браде; старија особа“; *белѡврат* м „белог врата (о коњу и сл.)“; *белѡгаћѡн* м „белог перја на ногама (о петлу и сл.)“; *белѡгрѣвѡн* м „коњ беле гриве; голуб белог перја на глави и око врата“; *белѡкѡрпѡр* м „занатлија који прави предмете од прућа“; *белѡпѣрка* ж „врста рибе“; *белѡтрбѡн* м „животиња белог трбуха“; *бѣлоушка* ж „овца са белим ушима“; *белѡшлива* ж „врста шљиве“;

• глаголи: *бѣлѣти се* несвр; *бѣлѡсати се* несвр, *бељѡсати се*; *бѣлити (се)* несвр; *избѣлѣти* свр „изгубити боју (о тканини), избледети“; *избѣлити* свр „изгубити боју (о тканини), избледити“; *набѣлити се* свр „пудерисати се“; *побѣлити* свр „побледити“; *побѣлѣти* свр „постати зрео, жут (о жити)“; *убѣлити* свр „учинити белим, светлим“;

• прилози: *бѣло* и остале лексеме добијене конверзијом (види у одељку посвећеном конверзији); *набѣло* „наискап“.

• *вран*, -а, -о „црн“ је балтословенски и свесловенски придев од прасловенског корена **vornъ* „мрк“ (Skok 3: 617-618 s.v. *vrân*);

• именице: *врѡнило* с „боја за обрве, црнило“; *врѡна* м „*Corvus cornix*“; *врѡнина* ж; *врѡнац* м „коњ црне длаке; црно вино од грожђа сорте бургундац“;

вранче с; вранчина ж; вранчић м; враница ж „кобила црне длаке“; врануша ж „кобила црне длаке“ (вранушин присв прид);

- глагол: *вранити* несврш „бојити у црно, црнити“.

- *жут*, -а, -о је такође балтословенски и свесловенски придев од прасловенског корена **žltъ* „жут“ (Skok 3: 689 s.v. *žūt*);

- придеви: *жућкаст*, -а, -о „који је помало жут“, *жутозеленкаст*, -а, -о „који је са жутом нијансом зелене боје“;

- именице: *жутило* с „жута смеша којом се премазује под; жута прехранбена боја (за колаче)“; *жутица* м „обољење јетре које прати жућкаста обојеност коже и беоњаче; жуч; *Chelidonium majus* L.; имитација дуката, златника“; *жуџац* м „врста траве“; *жуџуља* ж „љутић“; затим издвајамо облике са основом *жуџ-* и *жуј-* (које су настале од палатализоване варијанте *жућ-*, најпре пред консонантима: **жућка* > *жујка*): *жуја* м/ж „назив и име краве, вола или овце жућкасте длаке или с каквом жућкастом шаром“: Према боји и особинама вуне називају их: жуја, жујка – жута глава, бела вуна; *жујан* м „назив и име за вола жућкасте длаке или с каквом жућкастом шаром“; *жујин* м „прасе или свиња жућкасте длаке“; *жујка* ж „назив и име за краву или овцу жућкасте длаке или с каквом жућкастом шаром“; *жућа* м „назив и име псу жуте или жућкасте длаке; цверглан; који има жућкасту косу и тен“; *жућко* м „назив и име псу жуте или жућкасте длаке“; *жућов* „исто“; *жуцко* „исто“; *жујац* м „врста жутог локвања“; *жућанџ* м „маслачак“; *жућак* м „жуманце“ [зн ?]; као и облик *жуч-* где је у основи засебна прасловенска лексема **žlčъ*, у крајњој линији вероватно сродна са *жут*, али са посебним семантичким развојем: *жуч* „жучни мехур; сок жућкастозеленкасте боје, који лучи јетра“, *жућ* м „жучни мехур“ (од тога придеви: *жучајив*, *жучаљив*, -а, -о „који је склон оштром, јетком реаговању, напрасит“; *жучан*, -чна, -чно „који се односи на жуч; жустар, оштар; једак, љутит, огорчен); и сложенице: *жутопёрка* ж „бодарка“; *жутолџ* м „назив за врсту птице која је говорнику непозната“;

- глаголи: *жућети се* несвр „бити жут, истицати се жутом бојом“, *жућити* несвр „постајати жут; чинити жутим“, *зажућети* свр „почети жућети, сазревати (о плодовима који су жуте боје када су зрели)“, *зажућити (се)* свр „обојити жуто“, *ожућити* свр „остати жут, пожућети“.

- *зелен*, -а, -о је свесловенски придев настао од прасловенског корена **zel-* и суфикса -en (< -ьнъ) у значењу „зелен“ (Skok 3: 648-649 s.v. **zelen*);

- придеви: *зеленкаст*, -а, -о „зелен у мањој мери, који се прелива у зелено“, а такође и придев *зељаст*, -а, -о „сивозелен (о домаћим животињама); који има зелену стабљику која не одрвењује“, настао од именице *зеља* (*zel-* + -ја, в. ниже); сложенице: *жутозеленкаст*, -а, -о „који је са жутом нијансом зелене боје“; *зеленикакав* „никакав“;

- именице: *зелен* ж „коренасто зачинско поврће; боја у картама, пик“; *зеленило* с „поврће, нарочито зелене боје“; *зелениш* м „исто“; *зеленџак* м „недозрео клип кукуруза“; *зеленац* м „коњ сивозелене длаке“; *зеленко* „исто“; *зџан* м „коњ или во сивозелене длаке“; *зеља* м „во или коњ сивозелене длаке“; *зељо* м „во

сивозелене длаке“; *зељош* м „исто“; *зеља* м „женка животиње сивозелене длаке: кобила, свиња; крава“; *зељача* ж „кобила сивозелене длаке“; *зељуга* ж „свиња сивозелене длаке“; *зељуша* ж „крава сивозелене длаке“; *зека* ж „женка животиње сивозелене длаке: кобила, свиња; крава“; *зекуља* ж „крава сивозелене длаке“; *зељов* м „пас сивозелене длаке“; *зелѣнѣш* м „лихвар“; *зеље* с „коровска биљка; поврће“; *зељаница* ж „пита од зеља“; *зелѣмбѣћ* м „гуштер“;

- глаголи: *зелѣнети* несвр „постајати зелен“; *зелѣнити се* несвр „бити зелен, истицати се зеленом бојом“; *зазелѣнети* [*зазелѣнити*] (*се*) свр „почети зеленети; листати, бујати“.

- *модар*, *модра*, *модро* је свесловенски придев (нема га само у руском), настао од прасловенског корена **mod-*, а проширен суфиксом *-r* у значењу „плав, сињ“. Скок, упоређујући са латинским и грчким називима, сматра да је првобитно значење прасловенског придева било „мокар“ и да је већ у прасловенско доба проширио свој семантички садржај (Skok 2: 448 s.v. *modar*; ЭССЯ 19: 101-104 s.v. **modrъ*(*jb*)).

- *мрк*, *-а*, *-о* „који је тамне боје, тамносмеђ“ је балтословенски и свесловенски придев, изводи се од прасловенског корена **morkъ*. Од тог придева ликвидном метатезом настала је свесловенска именица *мрѣк* у значењу „тама“. Скок је ова значења повезао са балтичким паралелама и закључио да је семантички развитак потекао од чина затварања капака на очима (Skok 2: 467-458 s.v. *mrknuti*; ЭССЯ 21: 137 s.v. **mrkъ*(*jb*));

- именице: *мрков* м „коњ тамнориђе, мрке боје“ (*мркѡвов* присв прид); *мркуља* ж „крава мрке длаке“; *мркуша* ж „кобила мрке длаке“ (*мркушин* присв прид).

- *плѣв*, *плѣва*, *плѣво* је балтословенски и свесловенски придев индоевропског порекла, од прасл. **polvъ* (Skok 2: 679-680 s.v. *plāv*);

- придеви: *плаветан*, *-тна*, *-тно*; *плавичаст*, *-а*, *-о* „мало плав, плавкаст“;

- именице: *плавѣтницило* с „плава боја; плаво пространство“; сложеница: *плавѡноса* ж „врста рибе“;

- глагол: *поплѣвити* свр „постати плав“;

- прилог: *плѣво* „плавом бојом, у плавој боји“.

- *риђ*, *риђа*, *риђе* „који је боје рђе, црвеножут“ налази се у већини словенских језика, води порекло од балтословенског и прасловенског **rydjъ* (Skok 3: 138-139 s.v. *riđ*);

- придев: *риђаст*, *-а*, *-о* „претежно риђ, скоро сасвим риђ“;

- именице: *риђа* м „коњ риђе длаке“ (*риђин* присв прид); *риђан* „исто“; *риђо* „исто“; *риђов* (*риђовов* присв прид) „исто“; *риђа* ж „кобила риђе длаке“; *риђуша* ж „исто“ (*риђушин* присв прид).

- (*pyd*)⁵

- *рѹдити* несвр „добити румену боју зрења, почињати зрети (о воћу); шарати се (о жити)“ и префиксирани облици: *зарѹдити* свр „добити црвену боју (о

⁵ Није забележена лексема у Речнику СГВ.

трешњама, парадајзу и сл.)“ и *зарућивати* су глаголи настали од придева *руд*, који није забележен у Речнику СГВ. Придев *руд* је свесловенски и балтословенски придев индоевропског и прасловенског порекла, у значењу „црвен, црвенкаст“ (Skok 3: 165-166 s.v. *rūd*).

- *рујан, рујна, рујно* „руменкаст, црвенкаст“ налази се још у бугарском, словеначком и чешком језику и нема општеприхваћену етимологију (Skok 3: 168 s.v. *rūj*). Непосредно је изведено из *руј*, назива за биљку из које се добивала (црвенкасто)жута боја. Тај фитоним, с обзиром на своју распрострањеност (јужнословенски и само још чешки, из јужнословенског) не може се одвојити од латинског назива за исту биљку *Rhus* (тако најскорије Bezlaј 3: 206а, док БЕР 6: 337-8 понавља Младеновљево везивање са *руда*, које је много мање вероватно).

- *румен, -а, -о* „који има нијансе црвене боје, црвенкаст; који је такве боје у лицу“ је свесловенски и прасловенски придев настао додавањем суфикса *-mēnъ* на корен *rud-* (Skok 3: 171 s.v. *rūmen*);

- именице: *румѣнѣло* с „румена боја (као особина); руж“; *руменка* ж „врста лубенице“;
- глаголи: *румѣнѣти* несвр „постати румен“; *румѣнити* несвр „чинити руменим, бојити у румено“, *румѣнити се* „мазати се руменилом; имати румену боју лица, бити румен“.

- *сив, сѣва, сѣво* је свесловенски и балтословенски придев прасловенског порекла, од ие. корена **kei-* / **kie-* / **ki-*, проширен суфиксом *-uo* који означава боју (Skok 3: 246-247 s.v. *siv*);

- именице: *сива* ж „врста овце са сивом главом“; *сѣвац* м „коњ сивозелене длаке; во“; *сѣвоња* „во сиве длаке; веома снажан, приглуп човек“; *сѣвуља* ж „крава сиве длаке“; *сѣвуша* „исто“.

- *смеђ, -а, -е* „који је боје кестена (обично о очима, коси)“ је свесловенски придев (осим у бугарском и руском језику) настао од прасловенског *smědъ*, Скок сматра да је вероватно везано за именицу *mědъ* (Skok 3: 292 s.v. *směd*).

- *сур, сѣра, сѣро* „пепељастосив“ је јужнословенски придев (у словеначком, хрватском, српском и бугарском језику) и нема општеприхваћену етимологију (Skok 3: 363 s.v. *sūr*).

- (*црвен*)⁶

- глаголи: *зацрвѣнѣти* свр „постати црвен“; *поцрвѣнити* свр „постати црвен, постати у лицу црвену боју“; и сложени придеви: *браонцрвенкаст, -а, -о* и *Ѡцрвен, -а, -о* „ружичаст“ настали су од придева *црвен*, који је свесловенски и потиче од прасловенског придева **čьrъnъ* „црвен“ (Skok 1: 275-276 s.v. *crn*¹). Придев *Ѡцрвен* је сложеница, чији је први део непроменљиви придев *Ѡл*, са истим значењем, а по пореклу турцизам.

- (*црн*)⁷

- *поцрнити* свр „добити тамнији тен на сунцу“ је глагол настао од свесловенског придева *црн*, а који своје порекло води од прасловенског придева за боју **čьrnъ* (Skok 1: 277-278 s.v. *crn*², f *crna*).

⁶ Није објављена свеска Речника СГВ у којој ће се налазити овај придев.

⁷ Није објављена свеска Речника СГВ у којој ће се налазити овај придев.

6. Изведени називи словенског порекла:

♦ именица *вишња* ж у синтагми *трула вишња* „тамноцрвена боја“ је настала мотивацијом боје плода воћке *Prunus cerasus austera*. Именица *вишња* је свесловенског и прасловенског порекла, али дубља тумачења о постању нису јединствена (Skok 3: 598 s.v. *višnja*).

- придев: *вишњев*, -а, -о у синтагми *вишњева фърба* „тамноцрвена боја“;
- именица: *вишњица*² ж „тамноцрвена боја“.

♦ *вугаст*, -а, -о „сивозеленкаст, пепељаст“ је добијен од именице *вуга* ж „назив за разне животиње сивозеленкасте боје“. Поред овог, именица *вуга* у Речнику СГВ има још два значења: „буђ“ и „врста птице, *Oriolus oriolus*“, од којих је метафоричним путем, због боје буђи (сивозеленкасте боје) или боје птице (жутозеленкасте боје) настало секундарно значење ове именице, а затим придев *вугаст*. Именица *вуга* „птица *Oriolus oriolus*“ настала је од прасловенског **vъlga* (Skok 3: 635 s.v. *vuga*).

♦ *гарав*, -а, -о „који је боје гари, црн, црнпураст“ изводи се од именице *гър* м/ж у значењу „пепео“; „црне недогореле честице огрева које се дижу са димом или су помешане с пепелом“; „црни слој који се нахвата по унутрашњим странама пећи, димњака или по другим површинама изложеним диму, чађ“ (Речник СГВ). Именица *гар* своје порекло води од свесловенског и прасловенског глагола *gorěti* (Skok 1: 592 s.v. *gòrjeti* II);

• именица: *гаравило* с „црна боја; црна фарба за бојење (косе, бркова, браде, трепавица, обрва и сл.)“;

• глаголи: *гарити* несвр „црнити, бојити у црно“; *гаравити* несвр „црнити, бојити у црно“; *нагарити* свр „учинити гаравим, обојити, намазати црном бојом“; *нагаравити* свр „исто“.

♦ *голубији*, -а, -е „сивкастоплав“ је придев настао од свесловенске и прасловенске именице *голуб* < **golombi* (Skok 1: 587-588 s.v. *golūb*).

♦ придеви: *граораст*, -а, -о „сивкаст; зеленкастосив“; *гравораст*, -а, -о „исто“ и *граорски*, -а, -о „сив, пепељаст“ су добијени од фитонима *граор* м „врста траве сличног плода као у жита, гра; плод те биљке, гравор; каша од самлевених плодова те биљке која служи као храна за стоку“ (Речник СГВ). Проста лексема *граор* је добијена суфиксом -*or* и свесловенске и прасловенске именице **gorchъ* „*Pisum sativum* L.“ (Skok 1: 604-605 s.v. *grah*). Непроменљиви придев *грао* је немачког порекла (в. ниже).

♦ именица *жър* м/ж „руменило, црвенило“ је именица настала од корена *žar-* свесловенског, балтословенског и прасловенског глагола *gorěti* (Skok 1: 592 s.v. *gòrjeti* V). Именица је настала услед преношења колористичке номинације са пламена, који се карактерише јарко црвеном бојом.

♦ *жераст*, -а, -о „сивкаст“ је у вези са зоолошким терминима *жерав* м „зеленко, коњ беле длаке са црним и мрким пегама; во зеленобеле длаке; ждрал“ и *жеравка* ж „кобила сивкастозелене длаке, кобила беле длаке са црним или мрким пегама; крава сивкастозелене длаке, крава црне главе или претежно црне длаке“

(Речник СГВ). У словеначком *žerjav* м је „ждрал *Grus cinerea*“ и са истим значењем хрватско *жерѣв*, као и у осталим словенским језицима, тако да се изводи из псл. **žerav*’ь. Стога основно значење придева *жераст* је „боје ждрала“, који је сивкаст (уп. најскорију етимологију Bezlaј 4: 449).

♦ *златан*, -тна, -тно „који има изглед злата, обојен бојом коју има злато; који има жуту боју“ настало је од свесловенске именице *злато* индоевропског и прасловенског порекла, **zolto* (Skok 3: 656-657 s.v. *zlâto*).

♦ придев *лугав*, -а, -о „грао“ изведен је од свесловенске и прасловенске именице *луг* м „остатак, талог који остаје приликом кувања сапуна; цеђ; црни сапун“, која води порекло од ствнем. *louga*. Скок сматра да је ова позајмљеница заживела у прасловенском језику након балтословенске заједнице, с обзиром да нису нађене балтичке паралеле (Skok 2: 326-327 s.v. *lûg*¹).

♦ *млечан*, -чна -чно „који је по боји као млеко“ је изведен од свесловенске и прасловенске именице *млеко* < **melko* (Skok 2: 442-443 s.v. *mlijêko*).

♦ *пепељав*, -а, -о, *пепељаст*, -а, -о „који је боје пепела“ су придеви добијени од свесловенске и прасловенске именице *пепео*, а која је од индоевропског корена **pel-* „прах, брашно“ (Skok 2: 638 s.v. *pepeo*).

♦ *пиргав*, -а, -о, *пиргаст*, -а, -о „који је сивксте боје“ су придеви који немају јасну етимологију. Скок сматра да је придев *пиргаст* можда настао од *пиркаст* (попут *црвенкаст*), што је у етимолошкој вези са *пирити* „пламтети“ и *пирлит* (Skok 2: 660-661 s.v. *pirgast*).

♦ *сиркаст*, -а, -о „сив“ је дијалекатска творевина на тлу Војводине, највероватније настао од зоонима *сърка* ж „коњ сивкасте длаке“ (Речник СГВ). Можда је у питању икавски рефлекс од *с(и)ер* „жућкаст као сумпор; белоудар, зеленкаст“, а који је по пореклу од псл. **sěrvъ*, уп. Skok 3: 231b–232a.

2. Називи за боје турског порекла:

а. Прости називи:

♦ *алев*, -а, -о „црвен“ је придев који је настао од непроменљивог придева *ал*, турцизма османлијског порекла за ознаку црвене боје (Skok 1: 22-23 s.v. *al*²; EPCJ 1: 95 s.v. *al*²).

б. Изведени називи турског порекла:

♦ *алатаст*, -а, -о „риђ, црвенкастожут (о коњу)“ од *алат* м „риђа, коњ риђе длаке“, сложенице турског порекла *al* „црвен“ (в. горе) + *at* „коњ“ (Skok 1: 22-23 s.v. *al*²; Škaljić 1966: 86; EPCJ 1: 112-113 s.v. *alat*³).

♦ *бадемаст*, -а, -о је настао од именице *бадем*, турцизма персијског порекла, тур. *badem* < перс. *bādām*, *bādam* < санскрит *badama* (Skok 1: 87 s.v. *bādem*; Škaljić 1966: 110; EPCJ 2: 66 s.v. *бадем*¹).

♦ *бисџерни*, -а, -о се изводи од именице *бисџер*, која је турцизам арапског порекла, тур. *büsre* < ар. *busr*, *busra* (Skok 1: 87 s.v. *biser*; Klaić 1983: 176; EPCJ 3: 306-308).

♦ *дораст*, -а, -о „тамнорић, мрк (о коњу)“ је придев настао од турског придева *doru* „загасит, мрк, смеђ“, који се налази у саставу сложенице *дорат* „коњ мрке, тамнориће боје“, балканског турцизма, од тур. *doru* и именице *at* „коњ“ (Skok 1: 426-427 s.v. *do3rat*; Škaljić 1966: 224);

• придев: *доратаст*, -а, -о „тамнорић, мрк (о коњу)“, настао од именице *дорат*.

♦ *дувањски*, -а, -о „који има боју дувана“ је добијен од *дуван* / *духан*, балканског турцизма арапског порекла, тур. *duhan* < ар. *duhān* „дим, густа пара; биљка“ (Skok 1: 454 s.v. *dūhān*; Škaljić 1966: 226).

♦ *зивтосан*, -а, -о „црн“ је изведено од *зивт* / *зифт* м „талог од дувана у лули“. Скок је тумачи као балкански турцизам арапског порекла из турске терминологије дувана, тур. *zift* „црна смола, природни катран“ (Skok 3: 654 s.v. *zift*; Škaljić 653).

♦ *кафаст*, -а, -о „који је боје кафе, сличан кафи; смеђ, браон“ је придев изведен од именице *кафа* „пиће и биљка *caffea arabica*“, балканског турцизма арапског порекла, тур. *kahve* < ар. *qahwā*, која је у почетку значила „вино“, касније пржена зрна биљке *bunn* / *būn*, а затим „кафа“ напитак (Skok 2: 14 s.v. *kāhva*; Škaljić 1966: 381).

♦ *кестењав*, -а, -о „који је сличан боји љуске зрелог кестеновог плода, мрк“ је настало од фитонима *кестен* турског порекла, тур. *kestane* < грч. *kástanon* (Skok 2: 164 s.v. *kostan*; Škaljić 1966: 407).

♦ *кулашаст*, -а, -о „жићкастосив“ је деноминал од *кулаш* „коњ сивопељасте боје“, а Скок га изводи од првобитног облика турцизма *кулатаст* „коњ мишје боје“, који је добијен спајањем турског *kula* „рић, смеђ“ + *at* „коњ“, попут *дорат* (Skok 2: 230 s.v. *kūlāš*; Škaljić 1966: 423).

3. Називи за боје латинског порекла:

♦ *броћаст*, -а, -о „изразитих црта лица, плав“ је настао од фитонима *броћ* м „биљка црвеног корена којим се боје ускршња јаја“ (Речник СГВ), а који своје порекло води од лат. *brattea* / *bractea* (Skok 1: 215-216 s.v. *broć*). У Речнику САНУ *броћ* је биљка *Rubia tinctorum* из ф. *Rubiaceae*, која се гаји(ла) због употребе подземних делова за бојење предива, док је придев *броћаст* „прљавожућкаст, црвенкастожућкаст (о коси, о човеку с таквом косом)“ (Речник САНУ 2: 211). У овом случају, извршена је метафоричка сличност по жутој боји цвета ове биљке и колористичког типа плавих људи, који су номинацију добили по жућкастој боји своје косе.

♦ *мраморан*, -рна, -рно (обично одр. вид *мраморни*, -а, -о) „који по облику или по боји подсећа на мрамор“ је изведено од именице *мрамор*, која је балкански латинитет, од лат. *marmor* (Skok 2: 462 s.v. *mramōr*; Клајн/Шипка 2006: 797: 224).

■ *роза* / *рози* / *розо* „ружичаст“ су непроменљиви придеви, који су по Скоку дошли преко италијанског од лат. *rosa* „ружа“. Клајн/Шипка и Клајић такође

сматрају да је дошло из латинског, али преко француског *rose* (Skok 3: 174 s.v. *rûsa*; Klaić 1983: 1177; Клајн/Шипка 2006: 1084);

- придеви: *розла* прид непром „ружичаст“; *розли*, -а -о „исто“; *рѳзал*, *рѳзла*, *рѳзло* „исто“; *рѳзан*, *рѳзна*, *рѳзно* „исто“; *розликаст*, -а, -о „мало ружичаст“;

- глаголи: *рѳзити* несвр „постати ружичаст“, *рѳзити се* „истицати се, издвајати се својом ружичастом бојом“.

4. Називи за боје италијанског порекла:

- именица *варзило* / *vàpsulo* с „боја за ускршња јаја, најчешће црвена“, по пореклу од итал. *brasile* м „врста црвеног оријенталног дрвета за бојење“ (мисли се на *пернамбуко*, врсте бразилског дрвета *Caesalpinia brasiliensis* од кога се прави црвена боја), а од које је касније настало име државе *Бразил* (Skok 3: 567 s.v. *vàrzilo*; Klaić 1983: 1034-1035; Клајн/Шипка 2006: 248).

- ♦ придев *мургаст*, -а, -о „црвенкастосмеђ“, на терену Војводине, изводимо из фитонима *мѳрга* „врста дуда *Morus rubra*; плод тог дуда“ (Речник СГВ, Речник САНУ), и сматрамо да није у вези са именицом *мурга* „талог од маслиновог уља“ (Речник САНУ), која је по пореклу балканска реч, од итал. *morchia*, лат. *amurca* „талог од маслиновог уља“ (Skok 2: 486 s.v. *turka*²; Klaić 1983: 917). Такође, сматрамо да су италијански утицаји веома слаби на северном терену штокавског наречја, па због тога се нисмо определили да порекло ове именице доводимо у везу са маслиновим уљем. Можда је ботанички назив за дуд добијен од арапског *turk* „таман, мрк“ и рум. *turg* „браон, браонкастоцрвен“. По Орелу, алб. *turg* од протоалбанског *turga* у вези са лит. *màrgas* „шарен“ (Orel 278).

- непроменљиви придев *терѳкот* „црвенкастожућкаста боја печене глине“ је од итал. *terra cotta* „печена земља“ < лат. *terra cocta* (Klaić 1983: 1341; Клајн/Шипка 2006: 1226).

5. Називи за боје француског порекла:

- *бордо* „тамноцрвен“ је непроменљиви придев од фр. *bordeaux* „тамно-црвена боја, боја црног вина из Бордоа“, од фр. топонима *Bordeaux* < галски *Burdigala* (Klaić 1983: 189; Клајн/Шипка 2006: 225).

- придев: *бордовски*, -а, -о.

- *лила* „љубичаст“ је непроменљиви придев по постању од фр. *lilas* „јоргован“ и итал. *lilà*, *lillà*, који су настали од ар. *līlak* < перс. *līlāğ* (Skok 2: 302 s.v. *lilac*; Klaić 1983: 806; Клајн/Шипка 2006: 703);

- придеви: *лилав*, -а, -о „љубичаст; ружичат“; *лилавски*, -а, -о „исто“; *лиласт*, -а, -о „љубичаст“.

- именица *бронза* ж / *бронс* м / *бронса* ж „сребрнаста боја за премазивање гвоздених пећи и цеви за одвод дима“ је од итал. *bronzo*, налази се у свим европским језицима и персијског је порекла (Skok 1: 217 s.v. *brōmza*; Klaić 1983: 197; Клајн/Шипка 2006: 232);

- глагол: *бронсирати* (не)свр „премаз(ив)ати, (о)бојити бронзом“ (*бронсирање* гл им).

6. Називи за боје немачког порекла:

■ *браон* „смеђ, мрк“ је непроменљиви придев настао од немачке речи *braun* истог значења (Klaić 1983: 193; Клајн/Шипка 2006: 228);

• придеви: *браонски*, -а, -о; *браонцрвенкаст*, -а, -о.

■ *грао* „сив, пепељаст“ је непроменљиви придев од нем. *grau* „сив, пепељаст“ (Klaić 1983: 499; Клајн/Шипка 2006: 304).

■ епоним *тегет* „затвореноплав, тамноплав“ је непроменљиви придев добијен по аустријском адмиралу Тегетхофу (Wilhelm von Tegetthoff), који је 1866. командирао познатом битком код Виса (Klaić 1983: 1332; Клајн/Шипка 2006: 1214);

• придев: *тегецки*, -а, -о.

• *фрес* „бледоружичаст; црвеномрк“ је непроменљиви придев, која је можда по пореклу од именице *фрез* < фр. *fraise* „јагода, црвена боја јагоде“, а одатле је преузето у немачки као *frais* (Бујаклија 1980: 981). Код нас је свакако непосредно из немачког.

7. Називи за боје енглеског порекла:

■ *каки* је непроменљиви придев од енг. *khaki* < инд. *khaki* < перс. *khak* „прашина“ (Klaić 1983: 644; Клајн/Шипка 2006: 566).

8. Различита тумачења:

■ *драп* „светлосмеђ“ је непроменљиви придев, који Клаић тумачи као страну реч из француског *drap* „чоха, сукно“, док Клајн и Шипка као посуђеницу из аустријског немачког *drapp (farben)* „који је боје песка“ (Klaić 1983: 324; Клајн/Шипка 2006: 380);

• придеви: *драпов* прид непром „светлосмеђ“; *драпски*, -а, -о „исто“, *драпцки*, -а, -о „исто“.

• именицу *кармин* -ина м „светлоцрвена боја; руж за усне“ Клаић изводи из итал. *carminio* у значењу „јаркоцрвена боја“, као „стари сликарски пигмент из кошениле, тј. из сасушених тјелашаца једне врсте ушенаца (*Coccus cacti*); због своје непостојаности више се не употребљава“, док Клајн и Шипка сматрају да је то из нем. *karmin (rot)*, који је од срлат. *carminium* (Klaić 1983: 668; Клајн/Шипка 2006: 587); ■ *кармѝн* непром прид „светлоцрвен“.

9. Непознато:

■ *дроћ* прид непром „неодређена боја“: То је неке дроћ фарбе (Речник СГВ), је дијалекатски облик нејасне етимологије.

Покрајинска лексика

Од свих побројаних назива издвојићемо специјално дијалектизме и покрајинске речи, које није регистровао Речник МС као стандардне или их није забележио. Установили смо неколико различитих типова назива са дијалекатском формом:

1. Облици непроменљивог придева, присутног и у стандардном језику, на који су додати наставци: *-ски* (и дијалекатска форма овог наставка *-цки*), *-ав*, *-аст*, *-каст*, *-раст*, *-ав*, *-ал*, *-ан*, *-ли*: *бордовски*, *браонски*, *граораст*, *граорски*, *драпов*, *драпски*, *драпцки*, *лилав*, *лилавски*, *лиласт*, *розликаст*, *розал*, *розан*, *розли*, *тегетцки*, *фрески*. Код придева *розли* имамо јединствени случај да турски суфикс долази на основу са непроменљивим придевом и да тако изведен придев има моцију по роду, тј. придев добија категорију променљивости. Навешћемо потврде за придев *розли*: Тако [ј]е било нешто: ни жуто ни розло, а као по песку онако варница сијала (Ђала у Банату); Ово је округла и розла (Српски Крстур у Банату); Уведу коња унутра у собу, мету прико коња обајлије: то је платно свилено, у боји (плаво, розли – како ко оће, воле) и прико тог платна тил (Кумане у Банату); Она је девојчица, да је сашијемо једну широку розлу аљиницу, има да бидне ко луткица (Неузина, Српска Црња, Итебеј, Јаша Томић, Шурјан и Бока у Банату).

2. Облици са измењеним фонетским или морфолошким ликом основе: *гравораст* (Вршац у Банату), *зивтосан* (Мокрин у Банату), *роза*: Купила сам роза конофас за постељину (Бачинци у Срему); Роза мајица а бела кошуља от платна рози се (Павлиш у Банату, Лаћарак у Срему, Суботица и Нови Сад у Бачкој, Деска у Мађарској)), *рози*: А гле ти нашу Бечкеречанку! Метла рози шешир, па хоман мисли да је госпоја (Бока у Банату); Јулка је имала тако лепу рози свилицу (Велики Гај, Јаша Томић, Шурјан и Неузина у Банату), *розо* (Деска у Мађарској); *сиркаст* „сив“ (Ловра у Мађарској); *бронса* (Јаша Томић, Неузина, Бока и Шурјан у Банату и Иванда у Румунији), *версило* „боја за ускршња јаја, најчешће црвена“: Кав деца смо гледали како мати и бака међу јаја у варсило (Јаша Томић, Српска Црња, Нови Бечеј, Итебеј, Фаркаждин и Чента у Банату); *дрећа боја* „интензивна, јака боја“ (Вршац у Банату). У примерима *бронса* и *версило* јавља се сливено 'dz' као изразито дијалекатска особина овог говора. У речницима стандардног говора она се јавља са литерализованим з, а ради се заправо о фонему [з].

3. Облици који настају када говорник жели да опише приближнију нијансу заменом номинација са колористички типичног ентитета на предмет који је циљ описивања. Овде нећемо наводити придеве који, такође, имају описну номинацију, али се веома често користе у стандардном језику, посебно у књижевноуметничком функционалном стилу, као и у другим дијалектима, типа: *млечан*, *гарав*, *пепељав*, *пепељаст* и сл.

3.а. Изведени придеви:

- *броћаст* „изразитих црта лица, плав“ (Сомбор и Каћ у Бачкој, Нови Бечеј и Вршац у Банату). Овај придев, по пореклу од биљке *броћ*, из пор. броћева (ивањско цвеће *Galium*), представљен је ниже у одељку о пореклу назива за боје, а овде ћемо поменути да се корен броћа раније користио за добијање ализарин црвене боје.

- *лугав* „грао“: Узо је мој лугав шешир (Суботица у Бачкој).

- *мургаст* „црвенкастосмеђ“ и „тамномаслинаст“. Потврда за прво значење није дата, али су наведени пунктови где је лексема у оваквом значењу забележена:

Сусек и Свилош у Срему, Равно Село, Ђурђево и Каћ у Бачкој и Иванда у Румунији, а потврда за друго значење је забележена у Бегечу (Бачка) и Новом Милошеву (Банат) и гласи: Имам мургасте коње, па сам купио и мургасто ћебе.

3.б. У ову групу описних номинација иду и синтагматски спојеви који се састоје из придева или именице у функцији конгруентног атрибута и именица *боја* и *фарба* у функцији управног члана синтагме:

- *вишњева фарба* „тамноцрвена боја“ (Вршац у Банату). Еквивалент у сликарској терминологији би била *цинобер* црвена или распрострањенија *бордо* боја.

- *голубија боја*: Купила је неку свилу голубије боје (Јасеново у Банату). Аналог у стандардном језику и сликарској терминологији би била *сива* боја.

- *месо боја* је забележена у Черевиху у Срему и њен аналог би највероватније била *цинобер* и *ализарин* црвена.

- *милитарска боја* „сивкастоплава боја“: Надаљчани су, као и цела Шајкашка, паорска кола фарбали у плаво. Била је то милитарска боја (Надаљ у Бачкој). Њен еквивалент би био германизам *тегет*.

- *тело фарба*⁸ „боја коже, крем“: Имам меру ципела оне твоје дубоке, бордо доле и тело фарба горе (Ченеј у Румунији). Она има еквиваленте у романизмима: *безж*, *драп* и *крем* боји.

3.в. Овде би, такође, спадала и полусложеница шаљиво-пејоративне конструкције: *миш-прди-фарба* „нејасна, неодређена боја“: Врата су ми офарбана са миш-прди-фарбом (Нови Сад у Бачкој, Јасеново у Банату и Сенпетер у Румунији), Какве је боје ово јаје, нека миш-прди-фарба боја? (Сенпетер у Румунији, Рума у Срему и Јасеново у Банату). Ово је варијанта од *мишкџики* непром „боје мишјег измета“ које бележи Вук већ 1818.

3.г. У ову групу дијалекатских назива уврстит ћемо и изразе:

- *трула вишња* „тамноцрвена боја“: Швабе су волели паорска кола у боји труле вишње (Бачки Брестовац и Ковиљ у Бачкој). Еквивалент овог изрази би била *бордо* или *цинобер* боја.

- *лонац плава* „интензивно плава боја“ (Черевих у Срему). Оваква врста описне номинације у изразу *лонац плава* одсликава својеврсан друштвени и социјолошки феномен, јер се посуђе у послератним годинама, па све до краја 80-их година прошлог века, производило углавном у *кобалт плавој* боји.

4. Облици придева који су номинацију добили преношењем номинације са неког колористичког типа зоонима, најчешће коња, и који поред тога што се односе на дати зооним проширују своју употребу и на друге ентитете: *жераст* „сивкаст“ (Орловат у Банату); *пиргав* „који је сивкасте боје“ (Каћ у Бачкој); *пиргаст* „пиргав“; *кулашаст* „жућкастосив“: Сав је он кулашаст (Лаћарак у Срему, Турија, Ђурђево, Жабал, Чуруг и Госпођинци у Бачкој, Бачинци у Срему).

⁸ Регистровали смо и једну лексикографску грешку. Одреднице *тело* у синтагми *тело фарба* и *лонац* у изразу *лонац плава* обележени су граматичким квалификатором прид непром, а они то нису, већ именице у функцији конгруентног атрибута, па ћемо их тако и третирати у раду.

5. Непроменљиви облици придева који су лексички облик добили у шумадијско-војвођанском дијалекту или су преузети из страних језика, а стандардни облик их не бележи:

- *дроћ* „неодређена боја“: То је неке дроћ фарбе (Бегеч у Бачкој).
- *теракот* „црвенкастожућкаста боја печене глине“: Била је теракот. То је ни црвено ни бордо (Добринци у Срему). Аналог у сликарској терминологији био би *сетија*.
- *фрес а.* „нијанса бледоружичасте боје“: Обуци ону фрес блузу (Каћ у Бачкој), Тако фрес је розло, ал малко вуче на жуто, тако малко на жућкасто (Бока и Јаша Томић у Банату); *б.* „црвеномрка боја, боја цимета“ (Нови Кнежевац у Банату). Аналоги у стандардном језику били би за прво значење *розе*, а за друго *сијена*.

Стални спојеви

У ексцерпираној грађи налази се велики број сталних спојева у којима речи чувају своја основна значења и фразеолошких спојева чија се значења остварују тек у целини израза. Сталне спојеве смо поделили на терминолошке сфере у којима се употребљавају: ботаничка, зоолошка, кулинарска, медицинска и верска.

Ботаничку терминологију чине синтагме са придевом *бео*: *бѣли багрем, бѣли бѡр, бѣла бундева, бѣла бућа, бѣла врба, бѣли вруит, бѣли гра, бели граб, бѣли дрѣнак, бѣли дуд, бели ђумбѡр, бѣло зѣље, бѣли јавор, бѣли јасѣн, бѣла јѡва, бѣли крѡмпир, бела келераба, бѣла кудеља, бѣли кукуруз, бѣла липа, бѣла лѡза, бѣли лѡквѡњ, бѣла лудаја, бѣли лук, бѣли лукац, бѣла мѡлага, бели пасуљ, бела племенка, бела рада, бели раст, бѣла ротква, бѣла слѡнкамѣнка, бели слез, бела трава, бели трн, бѣло цвѣће, бѣла чистина, бѣле шапурике;*

- са придевом *жут*: *жути багрем, жута бундева, жута врба, жути пасуљ, жутилова трава;*

- са придевом *црвен*: *црвено влаће, црвена врба, црвена детелина, црвени дрѣнак, црвена наприка, црвена племенка;*

- са придевом *плав*: *плава келераба, плави парадајз, плави раст, плава трава;*

- са придевом *зелен*: *зелени пасуљ, полузелено жито;*

- са придевом *црни*: *црни бѡр, црна бундева, црни влѡт, црно влаће, црни глог, црни дуд, црна липа, црна лудаја, црни лук, црни лукац, црни раст, црна ротква, зелени црни багрем.*

Зоолошку терминологију чине синтагме са придевом *бео*: *бѣла врана, бѣла глѡста, бѣла кѡза, белоглав коњ, белоуст коњ, бела марва, беле овце, бела свиња, бѣла чапља; бѣли амур, бела риба; бѣле пчеле, бео мѣд;*

- са придевом *жут*: *жути кѡс, жути кѡсов, жути кѡраиш, жути сом; жута румунска пчела, жута банатска пчела, жута словеначка пчела; жути мед;*

- са придевом *црвен*: *црвена глѡста;*

- са придевом *плав*: *бѡрска плѡва глѡста; плавичаст мед;*

- са придевом *зелен*: *зѣлена глѡста, зѣлен коњ; зелена марва; зѣлена чапља; зѣлени кѡрас, зѣлени кѡраиш, зелени сом; зѣлени мѣд, зѣлен мѣд, зеленкаст мѣд;*

- са придевом *црн*: *црна гліста*, *црни кóсов*, *црно́кљуни лабуд*, *црни риђа*, *црна риђа*, *црна рода*, *црна свиња*; *црна девèрика*, *црна риба*; *црни сом*, *црни гргèч*; *кавказка црна пчела*, *црна пчела*.

Кулинарску терминологију чине синтагме са придевом *бео*: *бела а́лва*, *бело брашно*, *бело ви́но*, *бела ка́фа*, *бела коба̀сица*, *бели леб*, *бели лебац*, *бело месо*, *бели смок*; *бели сос*; *бели фил*, *бела чо̀рба*;

- са придевом *жут*: *жута проја*, *жути ше́ћер*, *жуто тесто*;
- са придевом *црвен*: *црвено брашно*, *црвени сос*, *црвено ви́но*;
- са придевом *црн*: *црно брашно*; *црна ка́фа*, *црно ви́но*.

Медицинску народну терминологију чине синтагме са придевом *бео*: *бела њи́герица*; *бела њи́герица*; *бели бубрези*;

- са придевом *жут*: *жута грозница*;
- са придевом *црвен*: *црвени ветар*;
- са придевом *црн*: *црна бо̀гиња*; *црни пришт*.

Верску терминологију чине синтагме са придевом *бео*: *бела недеља*; *беле покладе*;

- са придевом *зелен*: *зèлени четвртак*.

Такође смо ексцерпирали лексичко-семантичке спојеве везане за човека у ширем смислу:

са придевом *бео*: *бели вèз*; *бели веш*; *бела вода*; *бела вршка*; *бела зèмља*; *бела метла*; *бело платно*; *бели са̀пун*; *бели свет*, *бела сукња*;

- са придевом *жут*: *жута гли́на*; *жута земља*; *жута кола*;
- са придевом *плав*: *пла́ви камен*, *плаветни камен*;
- са придевом *зелен*: *зèлени вéнац*, *зелена грана*, *зèлени ка́дер*, *зелена галица*;
- са придевом *црн*: *црни лёд*.

Закључак

Творбеном анализом дошли смо до закључака да је веома велики број непроменљивих придева у овим дијалектима у односу на стандардни језик, што је очигледан утицај западноевропских језика на северне пределе штокавског наречја. Такође, забележили смо одређен број сложеница и лексике настале конверзијом. Етимолошком анализом утврдили смо да је највећи број назива словенског порекла (29 назива), а затим следе европеизми (16 назива), па потом лексика оријенталног порекла (10 назива). Приметили смо, такође, да прости називи имају велики број изведеница (придева, именица, глагола и прилога), а да изведени називи ретко имају другостепене деривате.

Примећујемо да недостају називи наранџаст и љубичаст, мада је празнина која је изазвана недостатком назива за љубичасту боју попуњена читавом палетом морфолошких дублета назива за *лила* и *розе* боју (*лила*, *лилав*, *лилавски*, *лиласт* и *роза*, *рози*, *розла*, *розо*, *розал*, *розан*, *розли*, *розликаст*).

Дијалекти на тлу Војводине, пре свега шумадијско-војвођански дијалекат, има богат лексичко-семантички потенцијал назива за боје. Однос стања у дијалекту и стања у књижевном језику, на примеру неких лексема за боје, према подацима Речника МС за променљиве придеве и именице и Речника САНУ за непроменљиве придеве, изгледа овако: књижевни језик има 32 различита назива, без морфолошких дублета, за црвену боју, а шумадијско-војвођански 21; однос за смеђу боју је 17 у књижевном језику, а 14 у шумадијско-војвођанском дијалекту; књижевни језик за сиву има 16, док шумадијско-војвођански дијалекат 12 назива.

Ексерпирали смо укупно 196 сталних спојева у којима речи чувају своја основна значења. Синтагме са придевом *бео* чине 39 %, придев *црн* се везује у синтагматске спојеве за боје 15 %, придев *жути* 10 %, придев *зелен* 8 %, придев *црвен* 6 % и придев *плав* 4 %. Остали придеви који се јављају у синтагмама су: *алев*, *буђав*, *вран*, *загасит*, *златан*, *живтосан*, *дункл*, *лисаст*, *мраморан*, *мрк*, *риђ*, *розе*, *румен*, *пепељаст*, *плеснив*, *светао*, *сив*, *сињ* и *сребрни*, што чини 18 % од укупног броја синтагми. Најбројније су синтагме из области ботаничке терминологије.

У табели смо дали однос лексема које означавају боју из Речника СГВ у односу на њихове колористичке вредности у појединим областима спектра. Примери са * значе да одређени термин има двокомпонентно значење боје, тј. такви термини се налазе у два сфера спектра. Поред назива, у загради се налази број значења дате лексеме. У последњој колони прва цифра означава број назива без морфолошких дублета, а друга укупан број назива за одређену боју.

Бео	бео, млечан	2
Жут	жути, жућкаст, златан, кулашаст*; жутило	3 / 5
Зелен	вугаст*, зелен, зеленкаст, зељаст, мургаст (2.)	4 / 5
Црвен	алатаст, алев, бакрен, бордовски, доратаст, дораст, мургаст* (1.), риђ, риђаст, рујан, румен, фрески* (2.), бордо, кармин, теракот, фрес* (2.); бронза / бронса, верзило / версило, вишњица, жар, руменило; месо боја, трула вишња; алцрвен	21 / 25
Љубичаст	лилав, лилавски, лиласт, розал, розан, розли, розликаст, фрески* (1.); лила, роза, рози, розла, розо, фрес* (1.)	4 / 14
Плав	броћаст, голубији*, модар, плав, плаветан, плавичаст, тегецки; тегет, плаветнило; лонац плава, милитарска боја*	8 / 11
Смеђ	бадемаст, браонски, драпов, драпски, драпцки, дувањски, кафаст, кестењав, мрк, мургаст* (1.), смеђ; браон, драп, каки, крем, фрес* (2.); тело фарба	14 / 17
Сив	вугаст*, голубији*, граораст, гравораст, граорски, жераст, кулашаст*, лугав, пепељав, пепељаст, пиргав, пиргаст, сив, сиркаст, сур; грао; милитарска боја	12 / 16
Црн	гарав, живтосан, мраморан; вранило, гаравило	5
Неодређена боја	дроћ, дрећа боја, миш-прди-фарба	3

Табела 1. Однос лексема које означавају боју из Речника СГВ у односу на њихове колористичке вредности у појединим областима спектра

ЛИТЕРАТУРА

- Bezljaj:** France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, Ljubljana 1977–.
- БЕР:** Български етимологичен речник, София 1971–.
- Вујаклија 1980:** Милан Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд.
- ЕРСЈ 1-3:** *Етимолошки речник српског језика*, Српска академија наука и уметности, Београд, 2003–.
- Клаић 1983:** Bratoljub Klaić, *Rječnik stranih riječi*, Nakladni zavod МН, Zagreb.
- Клајн 2002:** Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику, слагање и префиксација*, Београд.
- Клајн 2003:** Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику, суфиксација и конверзија*, Београд.
- Клајн / Шипка 2006:** – Иван Клајн, Милан Шипка, *Велики речник страних речи и израза*, Прометеј, Нови Сад.
- Николић 1996:** Мирослав Николић, *Непроменљиви придеви у српском језику*, Наш језик XXXI/1-5, Београд.
- Orel:** V. Orel, *Albanian etimological dictionary*, Leiden etc. 1998.
- Речник МС:** *Речник српскохрватског књижевног језика*, I-VI (1967-1976), Матица српска – Матица хрватска, Нови Сад - Загреб.
- Речник САНУ:** – *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, (1959-), Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, Београд.
- Речник СГВ:** *Речник српских говора Војводине*, Матица српска, Нови Сад, свеска 1-9, 2000-2009.
- Skok 1-3:** Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* I-IV, Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1971-1974.
- SP:** *Słownik prasłowiański*, pod red. F. Sławskiego, 1974–, Wrocław etc.
- Turinski 1990:** Živojin Turinski, *Slikarska tehnologija*, Univerzitet umetnosti u Beogradu, Beograd.
- Škaljić 1973:** Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom – hrvatskosrpskom jeziku*, Sarajevo.
- ЭССЯ:** *Этимологический словарь славянских языков*, под. ред. О. Н. Трубачева, 1974–, Москва.

S u m m a r y

Danijela S. Stanić and Jelena Janković

NAMES OF COLORS IN DICTIONARY OF SERBIAN SPEECH IN VOJVODINA

In this work was carried out semantic, and etymological analysis of formative names of colors in Šumadija-Vojvodina and Smederevo-Vršac dialect. It features specifically dialectal and provincial lexis and material permanent compounds with adjectives denoting color is thematically classified. As source material was used a Dictionary of Serbian Speech in Vojvodina by Matica Srpska.